

**NYOLCSZÁZ ESZTENDŐS A FERENCES REND.
TANULMÁNYOK A REND LELKISÉGÉRŐL, TÖRTÉNETI
HIVATÁSÁRÓL ÉS KULTURÁLIS-MŰVÉSZETI SZEREPÉRŐL**

MŰVELŐDÉSTÖRTÉNETI MŰHELY

Rendtörténeti konferenciák

A Pázmány Péter Katolikus Egyetem
Bölcsészettudományi Kar
Történettudományi Intézet
Új- és Legújabbkori Történeti Tanszékének sorozata

Sorozatszerkesztő:

Őze Sándor

1. / 1-2. A ferences lelkiesség hatása az újkori Közép-Európa történetére és kultúrájára
2. A magyar jezsuiták küldetése a kezdetektől napjainkig
3. A domonkos rend Magyarországon
4. / 1-2. Decus solitudinis – Pálos évszázadok /
Der Paulinerorden. Geschichte – Geist – Kultur
5. A ciszterci rend Magyarországon és Közép-Európában
6. A piarista rend Magyarországon
7. /1-2. Örökség és küldetés. Bencések Magyarországon
8. /1-2. Nyolcszáz esztendő a ferences rend. Tanulmányok a Rend lelki-ségéről, történeti hivatásáról és kulturális-művészeti szerepéről

A kötet a TÁMOP-4.2.2/B-10/1-2010-0014, TEHETSÉGTÁMOGATÁS A PÁZMÁNY PÉTER KATOLIKUS EGYETEM KILENC TUDOMÁNYÁGÁBAN
c. projekt támogatásával valósult meg

NYOLCSZÁZ ESZTENDŐS A FERENCES REND.
TANULMÁNYOK A REND LELKISÉGÉRŐL,
TÖRTÉNETI HIVATÁSÁRÓL ÉS KULTURÁLIS-
MŰVÉSZETI SZEREPÉRŐL

1.

Szerkesztette:

MEDGYESY S. NORBERT-ÖTVÖS ISTVÁN-ŐZE SÁNDOR

Írott Szó
ALAPÍTVÁNY

**MAGYAR
NAPLÓ**

Budapest
2013

A Budapesten és Piliscsabán 2009. október 14–15-én megtartott jubileumi konferencia előadásai.

Támogatók:
Nemzeti Kulturális Alap
Pázmány Péter Katolikus Egyetem Történettudományi Doktori Iskola
Újkori Eszmetörténeti Műhely
Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola
Magyarok Nagyasszonya Ferences Rendtartomány
Közép-európai Régiók Kutatásáért Alapítvány

Lektorálta:
Varga Imre Kapisztrán OFM

Felelős kiadó:
Oláh János

A kötetet gondozta:
Gilányi Magdolna

A német nyelvű tanulmányokat fordították:
Daróczi László
Dr. Várnai Jakab OFM

A rezüméket fordították:
a Szerzők, Szelid Veronika,
Fejérvári Boldizsár, Poul Merrick

A mutatókat készítették:
Bán Izabella, Ecseriné Simon Szilvia, Horváth Brigitta, Hürkeczné Pályi Brigitta, Imre Zsófia,
Kovács Judit Erzsébet, Kránitz Péter, Marschal Adrienn, Medgyesy S. Norbert, Simon Erzsébet,
Széchenyi Magdolna, Szuly Rita

© A kötet szerkesztői és szerzői, 2013
© Magyar Napló Kiadó, 2013
© Írott Szó Alapítvány, 2013

Borítót tervezte:
Zách Eszter

A borítókép forrása:
Mazzara, Benedetto: Leggendaro francescano overo Istorie di Santi, Beati, Venerabili, ed
altri Uomini illustri, che fiorino nelli tre Ordini istituti del Serafico Padre San Francesco.
In Venetia : Per Domenico Lovisa, 1721.
(Lelőhely: Magyar Ferences Könyvtár)

ISSN 1786-8785
ISBN 978-963-9961-70-8

Nyomás: Pannónia Print Kft.

TARTALOM

1. KÖTET

Bevezetés	13
FRANZ LACKNER OFM	
Franziskus: Geregelte Berufung oder die Nachhaltigkeit der Liebe	17
FRANZ LACKNER OFM	
Ferenc: Regula alá helyezett meghívás, avagy a szeretet tartóssága	24
PAUL ZAHNER OFM	
Die Bullierte Regel des heiligen Franziskus von 1223	30
PAUL ZAHNER OFM	
Szent Ferenc 1223-as Megerősített regulája	36
JOHANNES SCHNEIDER OFM	
Regulam spiritualiter observare. Versuch eines Lese-Schlüssels zur Bulliarten Regel des hl. Franziskus	42
JOHANNES SCHNEIDER OFM	
Regulam spiritualiter observare. Kísérlet egy értelmezési kulcsra Szent Ferenc Megerősített Regulájához	62
VARGA IMRE KAPISZTRÁN OFM	
A ferences élet belső problémái a XIII. század második negyedében	81
MAGYAR KÁLMÁN	
Ferenes rendi, XIII – XVI. századi somogyi kolostorok a történeti és a régészeti kutatások alapján	97
NEUMANN TIBOR	
A soproni ferences kolostor a középkor végén	136
C. TÓTH NORBERT	
A ferencesek megtelepedése Nyírbátorban	153

KERTÉSZ BALÁZS

- A magyarországi obszerváns ferencesek krónikájának szerzőségéhez 164

GALAMB GYÖRGY

- Társadalom, eszkatológia, prédikáció Marchiai Jakab beszédeiben 187

ŐZE SÁNDOR

- Török veszély és ferences apokaliptika a kora újkori Magyarországon 197

BOJTOS ANITA

- Hivatástudat és a közösségért való áldozatvállalás eszméje Szerémi György Epistolájának első felében 220

VARGA SZABOLCS

- Szempontok a szlavóniai ferencesek kora újkori történetének vizsgálatához 237

J. ÚJVÁRY ZSUZSANNA

- A ferencesek és Árpád-házi Szent Erzsébet tisztelete Kassán 253

SIPTÁR DÁNIEL

- Tartományok harca: a ferences rend terjeszkedése a Dunántúl töröktől visszafoglalt részén (1683–1703) és a provinciák határainak megszilárdulása a XVIII. század folyamán 268

KOVÁCS BÁLINT

- A ferencesek és örmények kapcsolatai Erdélyben, a XVIII. században 282

FÁBIÁN BORBÁLA

- A loretoi kápolnától a Szentsírig. A bajai Páduai Szent Antal templom kápolnájának története 292

HORVÁTH JÓZSEF

- Adalékok a győri ferencesek XVIII. századi működéséhez 303

GYULAI ÉVA

- A minoriták látványosságai a XVIII. századi Miskolcon 326

ZAKAR PÉTER

Ferences szerzetesek a cs. kir. hadseregben Magyarországon
(1773–1868) 365

SAS PÉTER

Tervezet a volt kolozsmonostori bencés apátság átadásáról a
ferences rendnek 384

SARNYAI CSABA MÁTÉ

Páter Zadravecz István és a „szegedi gondolat” egy lehetséges
interpretációja. Két szentbeszéd a Szeged–Alsóvárosi
Ferences templomban 404

KAHLER FRIGYES

Korai koncepciók eljárások ferences szerzetesek ellen, 1945–1956 412

ÖTVÖS ISTVÁN

Előjáték vagy főhang. Értelmezési kísérlet Páter Kiss Szaléz
ügyéhez 456

KÁLMÁN PÉTER PEREGRIN OFM

A hét ferences vértanú élő emlékezete 476

KERCZA ASZTRIK OFM

Assisi-béli Szent Ferenc alakja a liturgiában 491

KOVÁCS ANDREA

A Csíksomlyói Canticale 547

RICHTER PÁL

Contra terrae motum – Ferences énekek a földindulások ellen 575

KÖVÁRI RÉKA

Népelemek Szentes Mózes kéziratában (1751–1752) 589

KOVÁCS IMRE

Szent Ferenc XIX. századi recepciótörténetéhez,
Liszt: Cantico del Sol di San Francesco d’ Assisi 602

ECKHARDT MÁRIA

Liszt és a ferencesek 616

SILL ABA FERENC OFM

Néhány adalék Liszt Ferenc és a ferencesek kapcsolatához 634

DEÁKNÉ KECSKÉS MÓNICA

Szent Ferenc napjaink zenéjében 640

2. KÖTET

S. LACKOVITS EMŐKE

Ferences szentek XVIII. századi oltalomleveleken 679

HORVÁTH SÁNDOR

Isten Misztikus Városa, azaz Isten Misztikus Városa, azaz Mária de Jesús de Ágreda Szűz Mária életét bemutató misztikus írásának magyarországi recepciója a horvát Bacsics Antal, azaz Antun Bačić ferences szerzetes átiratában 690

BARNA GÁBOR

Ami a látványosság mögött van. Egy helyi zarándok ünnep és a hordozó körmeneti szobrok találkozója 700

VASS ERIKA

Búcsújárás ferences kegyhelyekre a történelmi Magyarországon 709

SOÓS SÁNDOR

Egy kiemelkedő XX. századi búcsúvezető életútjának ferences vonatkozásai 730

STEKOVICS RITA

A máriagyúdi zarándoklatok 741

ANNA TÜSKÉS

L'iconographie de saint Louis d'Anjou de Toulouse en Hongrie aux XV-XVIIIe siècles* 755

WEHLI TÜNDE

Újabb kutatások az Assisi-beli magyarországi ferences kódex iniciáléi körül 772

SZABÓ TEKLA

A ferences lelkiség szerepe Erdély XIV. század első harmadának
falképfestészetében 783

SZÓKE BALÁZS

A Szeged-alsóvárosi ferences templom hajóboltozata az újabb kutatások
tükrében 801

GYERTYÁNOS ÉVA

Árpád-házi Szent Erzsébet emlékei Assisiben 823

TÖRÖK GYÖNGYI

Matthias Borhy minister provincialis miniatúra-portréja 1595-ből 831

SZILÁRDFY ZOLTÁN

Egy különleges metszet és festmény Szent Ferenc ikonográfiájához 840

PROKOPP MÁRIA

Az esztergomi Szent Anna ferences templom XVIII. századi ikonográfiai
programja 845

BODORNÉ SZENT-GÁLY ERZSÉBET

Az esztergomi ferences Szent Anna templom barokk oltárai: a plasztikai
elemek restaurálása 859

GÖRBE KATALIN

Az esztergomi ferences templom és rendház barokk oltárképeinek
restaurálása 865

KORHECZ PAPP ZSUZSANNA

Stettner Sebestyén (1699–1758) budai festőművész és a ferencesek 876

KERNY TERÉZIA

A Máriabesnyői Mária Múzeum új állandó kiállítása és egy kapucinus
vonatkozású emléke 896

K. CSÍZY KATALIN

Szent Ferenc: Cantico di Frate Sole 915

KLANICZAY GÁBOR

A nők szentsége a késő középkorban – Szent Erzsébet mint modell 927

MESZESÁN MÁRIA

- Elmélkedések emblémákról. Az örökkévalóság ábrázata
Malomfalvay Gergely írása kapcsán 948

FARMATI ANNA

- „...könnyű az Istent szeretőknek...” A keresztényi tökéletesség
argumentumai és eszközei Kopcsányi Márton elmélkedéseiben 961

MACZÁK IBOLYA

- Ádventek Bátorban. Adalékok a nyírbátori Krucsay-oltár
művelődéstörténeti hátteréhez 972

HUBERT ILDIKÓ

- Virágh Aloysia klarissza apácának írt tanítás 1734-ből 979

KILIÁN ISTVÁN

- Latin-magyar nyelvű iskoladráma Szent Ferencről Csíksomlyón, a
XVIII. században 989

NAGY SZILVIA

- Funkcionalitás és szerkezet a ferences színjátszásban 1056

MEDGYESY S. NORBERT

- Úrnapj játék Csíksomlyón, a XVIII. században (Szövegkiadás
és elemzés) 1088

ZSOLDOS EMESE

- „Köpeny és kard nélkül – mégis tied lesz a dicsőség!” Magyar
dráma Assisi Szent Ferencről 1923-ból 1109

SOÓS SÁNDORNÉ

- „Hadd énekeljek, mint Ferenc, derűsen...”
Kocsis László (1891–1973) papköltő ferences ihletésű lírája 1117

MUCKENHAUPT ERZSÉBET

- A csíksomlyói Ferences Könyvtár ősnymtatvány-gyűjteménye
2010-ben 1139

FÁY ZOLTÁN

- Adalékok a Gyöngyösi Ferences Könyvtár történetéhez 1166

EMÖDI ANDRÁS

Gyöngyösi ferences könyvek XVI. századi possessorai
a Szatmári Római Katolikus Egyházmegye Műemlékkönyvtárából 1184

DUDÁS ANIKÓ

Ferences névelemek a könyvtári kutatási segédletekben 1205

ÜNNEPÉLYES VESPERÁS

1223

GOMBOSI BEATRIX

Adatok a soproni ferences templom palástjával oltalmazó Mária
falképéhez 1225

KIÁLLÍTÁS

A megnyitó programja, katalógusa, méltatása és
a megnyitón elhangzott énekek kottája 1233

GOMBOSI BEATRIX:

„Köpönyegem pedig az én irgalmasságom...”
Köpönyeges Mária falképek a középkori Magyarországon 1234

SZAKÁCS BÉLA ZSOLT

Megnyitóbeszéd. Gombosi Beatrix: „Köpönyegem pedig az én
irgalmasságom...” Palásttal védelmező Boldogasszony-falképek a
középkori Magyarországon című kiállításához 1249

CSÍKSOMLYÓI PASSIÓJÁTÉK A XVIII. SZÁZADBÓL. A Boldog Özséb
Színtársulat előadása 1256

SZEMÉLYNÉVMUTATÓ

1262

HELYNÉVMUTATÓ

1301

FERENCES REND- ÉS KOLOSTORTÖRTÉNET

1. Magyar Kálmán: Ferences rendi, XIII–XVI. századi somogyi kolostorok a történeti és a régészeti kutatások alapján
2. Neumann Tibor: A soproni ferences kolostor a középkor végén
3. C. Tóth Norbert: A ferencesek megtelepedése Nyírbátorban
4. Kertész Balázs: A magyarországi obszerváns ferencesek krónikájának szerzőségéhez
5. Galamb György: Társadalom, eszkatológia, prédikáció Marchiai Szent Jakab beszédeiben
6. Őze Sándor: Török veszély és ferences apokaliptika a kora újkori Magyarországon
7. Bojtos Anita: Hivatástudat és a közösségért való áldozatvállalás eszméje Szerémi György Epistolájának első felében
8. Varga Szabolcs: Szempontok a szlavóniai ferencesek kora újkori történetének vizsgálatához
9. J. Újváry Zsuzsanna: A ferencesek működése és Árpád-házi Szent Erzsébet tisztelete Kassán
10. Siptár Dániel: Tartományok harca: a ferences rend terjeszkedése a Dunántúl török alól felszabadult részén (1683–1703) és a provinciák határainak megszilárdulása a XVIII. század folyamán
11. Kovács Bálint: A ferencesek és örmények kapcsolatai Erdélyben, a XVIII. században
12. Fábián Borbála: A loretoi kápolnától a Szentsírig. A bajai Páduai Szent Antal-templom kápolnájának története
13. Horváth József: Adalékok a győri ferencesek XVIII. századi működéséhez
14. Gyulai Éva: A minoriták látványosságai a XVIII. századi Miskolcon
15. Zakar Péter: Ferences szerzetesek a cs. kir. hadseregben Magyarországon (1773–1868)
16. Sas Péter: Tervezet a volt kolozsmonostori bencés apátság átadásáról a ferences rendnek

17. Sarnyai Csaba Máté: Páter Zadravec István és a „szegedi gondolat” egy lehetséges interpretációja. Két szentbeszéd a Szeged–Alsóvárosi Ferences templomban, 1919 májusában
18. Kahler Frigyes: Korai koncepciók eljárások ferences szerzetesek ellen, 1945–1956
19. Ötvös István: Előjáték vagy főhang. Értelmezési kísérlet Páter Kis Szaléz ügyéhez
20. Kálmán Péter Peregrin OFM: A hét ferences vértanú élő emlékezete

NEUMANN TIBOR

A SOPRONI FERENCES KOLOSTOR A KÖZÉPKOR VÉGÉN¹

A soproni ferences rendház középkori történetét Házi Jenő 1939-ben megjelent munkájában – az általa kiadott óriási mennyiségű forrásanyag² teljeskörű felhasználásával – részletesen megírta,³ és ezzel Sopron tekintetében jelentősen kiegészítette Karácsonyi János tizenöt évvel korábban megjelent rendtörténeti összefoglalóját.⁴ Házi munkája olyan bőséggel sorolja fel a kolostorra vonatkozó forrásokat, hogy a mai kor kutatója kénytelen elismerni: nem igen állhat elő általa nem hasznosított, új adatokkal. Elmondható ugyanakkor, hogy a soproni főlevéltáros a források elemzése során nem aknázott ki minden lehetőséget, így jelenhetett már meg azóta is olyan munka, amely kiegészíthette művét.⁵ Jelen dolgozat ennek megfelelően nem tekinti céljának azt, hogy Házi munkája után újra elősorolja a rendházra vonatkozó források teljességét – ennek terjedelmi akadályai is lennének –, hanem egy rövid történeti áttekintést követően a kolostor közvetlenül Mohács előtti helyzetét elemzi egy olyan forráscsoport segítségével, amelynek adataiból ugyan Házi Jenő merített, de bősége miatt teljesen nem dolgozott fel.

1. A kolostor rövid története

A ferencesek a XIII. század közepe táján, de mindenképpen 1278 előtt, a város ekkor meginduló fejlődésének eredményeképpen⁶ telepedtek meg Sopronban.⁷ Máig fennálló, Szűz Mária tiszteletére szentelt gótikus templomukat és rendházukat a főtéren építették fel, ami megteremtette a lehetőségét egyrészt annak, hogy a tehetősebb főtéri lakosokkal szoros kapcsolatot alakítsanak

1 Dolgozatom 2002-ben készült a Soproni Múzeum felkérésére, de a tervezett tanulmánykötet végül nem jelent meg.

2 Sopron szabad királyi város története. Közli: Házi Jenő. I/1–7., II/1–6. Sopron, 1921–1943. (A továbbiakban: Sopron.)

3 *Házi Jenő*: Sopron középkori egyháztörténete (Győregyházmegye múltjából IV/1.). Sopron, 1939., a ferences rendház történetének tárgyalása: 172–195.

4 *Karácsonyi János*: Szt. Ferencz rendjének története Magyarországon 1711-ig. I-II. Bp. 1922–1924., Sopronról: I. 251–265.

5 Itt elsősorban *Szende Katalin* munkájára gondolok: A soproni későközépkori végrendeletek egyház és tárgytörténeti tanulmányai. Soproni Szemle 44(1990) 268–273.

6 A koldulórendiek és a városfejlődés összefüggésére l. *Fügedi Erik*: Koldulórendek és városfejlődés Magyarországon. In: Kolduló barátok, polgárok, nemesek. Tanulmányok a magyar középkorról. Budapest, 1981. 57–88, Sopron példája: 74–75.

7 *Karácsonyi*: i. m. 1922. 251; *Házi*: i. m. 1939. 172.

ki – ami a kolostor felvirágzását nagyban elősegítette⁸ –, másrészt annak, hogy a kolostor kapuja mellett elterülő piactéren a vásárok alkalmával összecsődült népsereglet lelki gondozásában is részt vegyenek.

A soproni kolostor a középkor folyamán – a győri, pozsonyi és szombathelyi rendházakkal együtt – a mariánus provincián belül a győri őrség (*custodia*) felügyelete alá tartozott.⁹ Korai történetéről viszonylag kevés forrás tájékoztat. Itt tartották 1340-ben és 1344-ben a tartományi káptalant.¹⁰ Feltételezhető, hogy városon belüli népszerűségének jeleként kell értékelni a Szent Mihály-egyház plébánosaival többször (1356, 1439, 1464, 1519) támadt pereit, amelyek kiválto okai egyértelműen nem állapíthatók meg.¹¹ Eddigi ismereteinket a két egyház kapcsolatáról egy adattal lehet kiegészíteni: mikor 1388-ban az első név szerint ismert soproni gvardián, Miklós testvér a soproni tanács előtt felmutatja VI. Ince és XI. Gergely három bulláját, a tanács az átíró oklevél záradékában a következőket említi meg: „... nehogy az eme bullákban a testvéreknek biztosított jogok és kiváltságok nem ismerete és bizonytalansága miatt a Szent Mihály-egyház plébánosa és a testvérek között a jövőben per támadjon...”¹² A megjegyzés kétségtelenné teszi, hogy a két egyház között 1388-ban is nézeteltérés támadt, nyilván azért, mivel a ferencesek jelentős kiváltságait következetesen felhasználni törekvő kolostor csorbíthatta a jóval korábban alapított plébánia jogait és ezáltal – közvetve – jövedelem forrásait.

A kolostorra az 1460-as évek obszerváns támadásai nem gyakoroltak nagyobb hatást, a mohácsi katasztrófa évét konventuális rendházként érte meg, ami azt jelentette, hogy nem kellett lemondania a már régóta élvezett, a soproniaktól és a környékbeli nemesektől kapott ingatlanokról (malmok, rétek, szántóföldek, szőlők) és ezek közvetlenül vagy haszonbér útján jelentkező jövedelméről, amelyekről a következő fejezetekben még részletesen esik szó. A soproniak adatolhatóan az egész középkor folyamán gyakran emlékeztek meg a ferencesekről végrendeleteikben (1400–1541), a népszerűség tagadhatatlan jeleként a Szent Mihály-plébániát és a Boldogasszony-egyházat követően a legtöbbször ne-

8 Ennek szerepét hangsúlyozza: Cevins, Marie-Madeleine de: A plébániai papság és a koldulórendi barátok kapcsolatai a magyar városokban: Sopron példája. Soproni Szemle 52(1998) 200.

9 Egy 1316-ban kelt felsorolásban a szombathelyi rendház még nem, hanem helyette a lékai szerepel: Szovák Kornél: A győri ferences őrség (*custodia*) XIV. századi történetéhez. Levéltári Szemle 39(1989) 13.

10 Karácsonyi: i. m. 1922. 251; Házi: i. m. 1939. 172.

11 Amit a perekről tudni lehet, elemzi Marie-Madeleine de Cevins: i. m. 1998. 200–207.

12 Magyar Országos Levéltár (a továbbiakban: MOL), Diplomatikai Fényképgyűjtemény (a továbbiakban: DF) 274 763. (Pozsony város lt., Kolostori levéltárak 330c.): „ne ob ignorantiam et ambiguitatem iurium, emunitatum ac libertatum ipsorum fratrum in prescriptis bullis ipsis concessarum inter plebanum ecclesie Sancti Michaelis et ipsos fratres in posterum, quod absit, litis materia oriatur”. – Az oklevelet idézi Karácsonyi, de csak a bullák átírásáról tesz említést (Karácsonyi: i. m. 1922. 251.), Házi pedig az oklevelet nem találta meg a pozsonyi levéltárban, így azt Karácsonyi alapján idézi (Házi: i. m. 1939. 173.). Ezért nem ismeri az adatot Marie-Madeleine de Cevins sem.

kik juttattak adományt.¹³ A kolostor virágzó helyzete készítette a segesdi tartományi káptalant 1409-ben arra, hogy elrendelje: valamennyi papjuk a soproniak lelki üdvéért hat, az elhaltakért négy misét mondjon, pappá nem szentelt szerzeteseik pedig szokásos imáikat kötelesek elvégezni.¹⁴

Mátyás király 1490-ben többek között a soproni ferences egyház megreformálását is elrendelte, ami a kolostor hanyatlásának jeleként is értelmezhető. Ez azért érdekes, mivel tudjuk, hogy az ezt megelőző évek során a rendházban jelentős építkezések folytak, melynek közepette 1488-ban a templom még búcsúengedélyt is nyert, 1467 után másodízben.¹⁵ Talán ezt az átmeneti hanyatlást próbálta a soproni tanács azzal ellensúlyozni, hogy magára vállalta a kolostor felújítására szánt pénzüsszegek felhasználását, amely szerep a következő évtizedekben – mint alább látni fogjuk – odáig fejlődött, hogy „gazdasági szakembert” ültettek a kolostor élére. A soproni ferencesek részt vettek 1518 augusztusában a varasdi tartományi káptalanon, ahol a konventuálisok rendházaik megreformálásáról hoztak döntéseket. Ezt követően már a többi kolostor mellett a soproni nevében is ott találjuk a „*de observantia*” jelzőt.¹⁶

2. A kolostor Mohács előestéjén

a. A templomgondnokok és számadásaik

A soproni ferences kolostor középkori történetének két legbecsesebb forrása okvetlenül az a két német nyelvű számadáskönyv, amelyet a városi tanács megbízásából 1518 áprilisa és 1522 februárja között Gräzer Kristóf, 1524 januárja és 1527 januárja között pedig Moritz Pál vezetett, mint templommatya vagy templommester (*kirchwater-kirchmaister*).¹⁷ A források a többi ferences rendház viszonylatában egyedülállóak, figyelemreméltó részletességgel tudósítanak a kolostor mindennapi életéről, a rendházban és templomban zajló renoválási munkálatokról, a kolostor ingó- és ingatlanvagyonáról, alkalmazottairól, be-

13 Az adományok felsorolása: *Karácsonyi*: i. m. 1922. 253–254. – A többi egyházhoz viszonyított arányokat megállapította: *Szende*: i. m. 1990. 268–273., főként a 273. oldalon lévő táblázat.

14 DF 202 018. (Sopron város lt. 384.), vö. *Házi*: i. m. 1939. 173. – *Karácsonyi János* a dátumot tévesen 1405-nek írta: *Karácsonyi*: i. m. 1922. 251–252.

15 *Karácsonyi*: i. m. 1922. 255–256.

16 A varasdi tartományi káptalan rendelkezéseiről: *Karácsonyi*: i. m. 1922. 84–85; A soproniak jelenlétéről a káptalanon: Sopron II/5. 249. A jelzőről: 1527: Sopron II/5. 381. „*kirchmaister der observantzer brueder*”.

17 DF 204 719. és DF 204 728. (Sopron város lt. 3382. és 3390.), kiadása: Sopron II/5. 245–270, 367–382. – *Házi Jenő* az általa kiadott két forrásból egyedül a testvérek életmódjával és az építkezésekkel kapcsolatos bejegyzéseket használta fel, a számadások más vonatkozású adatait azonban nem vizsgálta, ezáltal munkájában előfordulnak pontatlanságok és hiányosságok, ezekre ld. az alábbi jegyzeteket. – Néhány, a számadásokban használt korabeli német kifejezés értelmezéséért ezúton is köszönetet mondok Kollmann Örs Lászlónak és Tringli Istvánnak.

vételeiről és kiadásairól, egy szóval gazdálkodásáról. Egyben lehetővé teszik, hogy a rendház helyzetét a Mohács előtti években alaposan megvilágítsuk.

A templomgondnokság intézményének kezdetei Sopronban a város kegyurasága alatt álló egyházak tekintetében a XV. század közepére, míg a ferencesek esetében a XVI. század elejére vezetnek vissza, létrehozása mellett, hogy a szerzetesek válláról levette a pénz forгатásának, a hivatalos ügyek intézésének és a gazdálkodásnak a terhét,¹⁸ a soproni tanácsnak betekintést engedett a kolostor életébe és szavatolta, hogy a város, illetve polgárainak adományai valóban arra a célra jussanak el, amire az adakozók szánták: a kolostor és a templom karbantartási munkálataira és misék mondására. A tanács által saját sorából kinevezett gazdasági szakemberek tevékenysége inkább hasznot hajtott a kolostornak, ezért nem látom bizonyítottan azt a feltevést, hogy az intézmény bevezetése egy „növekvő antiklerikális közegben” jött volna létre.¹⁹ 1504-ben a tanács a kolostor fölé még bizonyosan nem állított templomatyát, hiszen ekkor még a polgármester gondoskodott arról, hogy egy polgár építkezésre szánt tíz fontját a kolostor ne egészében készpénzben, hanem azzal egyenértékű építőanyagban – 2000 tetőcserépben, két köből mészből, 35 „höbel”-ben, 100 padló-téglában és maradékként 17 schilling készpénzben – kapja meg.²⁰ 1508-ban viszont Siebenburger Jakab tanácsos már templomatyaként számolt el a tanács előtt, és noha számadáskönyve nem maradt fenn, tudjuk, hogy ténykedését nem túl jelentős deficittel zárta.²¹ A tanács kolostor feletti ellenőrzését tanúsító kimutatásokat – egyre rövidebb terjedelemben – egészen 1555-ig vezették.²²

A két számadás közül kétségtelenül az első értékesebb: a vélhetően már a számadás kezdete előtt a kolostor élén álló Gräzer Kristóf mészáros – aki a város legtehetősebb polgáraként 1519–1523 között polgármester is volt²³ – jóval

18 *Házi Jenő* az intézmény kialakulásának okát a hitelre kihelyezett tőke kezelésével indokolta: *Házi*: i. m. 1939. 176.

19 *Marie-Madeleine de Cévins*: i. m. 1998. 200. és a 40. jegyzet. Az intézmény bevezetése kapcsán ezt írja: „...olyan intézkedéseket kezdenek hozni, amelyek fékezni hivatottak az egyházi intézményeknek adott adományokat”.

20 Sopron II/5. 156., vö. *Házi*: i. m. 1939. 186.

21 4 font, 5 schilling és 19 dénár. Lásd *Házi*: i. m. 1939. 176, 178., vö. *Gedenkbuch*. Feljegyzési könyv 1492–1543. Közreadja: Mollay Károly, Goda Károly. (Sopron város történeti forrásai, A sorozat, 3. kötet.) Sopron, 2006. 189. sz.; A következőkben – miként a számadások részösszegeiben is láthatjuk – csak ezzel a három pénzegységgel számolok. Az átváltás: 1 font dénár (a továbbiakban az egyszerűség kedvéért: font) = 8 schilling (solidus) = 240 (bécsi) dénár; a számadások még használják a krajcárt (= 4 dénár), illetve csak az első számadás a magyar forintot (= 10 schilling). Ezeket a fenti egységekre váltottam át. Vö. a következő munka pénztörténeti bevezetőjével: *Dányi Dezső–Zimányi Vera*: Soproni árak és bérek a középkortól 1750-ig. Bp. 1989.

22 *Karácsonyi*: i. m. 1922. 253. Karácsonyi az egyházatyaságot 1519-től számítja, és okának a tanács és a kolostor között megromlott kapcsolatot tartja.

23 Farkas Tamás végrendeletében (Sopron II/1. 358.) szerepel, hogy ő a kolostor 25 forintos tőkéjét Cristan Fleischackertől vette kölcsön. A számadás bevételi oldalának első adata szerint Farkas Tamás 1518 elején már fizette az évi tízszázalékos járadékot. – Az első számadás szerzőjének *Házi Jenő* általi azonosítása Fleischacker Keresztéllyel ugyan helyes (*Házi*: i. m. 1939.

több adatot jegyzett fel, az alkalmazottakat és megbízottakat általában név szerint említi meg. Moritz Pál kalmár – aki már 1522 februárjától templomatyá,²⁴ 1526–1529 között a város bírása, 1524-ben pedig az első magyarországi Lutherellenes vizsgálat vádlottja²⁵ – számadása ugyanakkor több napi dátumot őrzött meg, igaz, több számítási hibát tartalmaz, az 1526-os év számadása pedig – értelmetlen módon – a többi esztendőnél nagyságrendekkel kevesebb adatot tartalmaz, több állandó bevétel hiányzik belőle, az alkalmazottak bérkifizetéséről szóló bejegyzései is hiányosak. A legjobban elemezhető évek így mindenképpen az 1519–1521, illetve az 1524–1525 közöttiek.²⁶

A templomatyák kinevezésükkel teljes fennhatóságot kaptak a kolostor anyagi ügyeiben, kezükbe folytak be a kolostor rendes termény- és pénzjövödelmei (haszonbérek, hitel utáni járadékok, hegyvám), illetve a tanács és a polgárok adományai. Utóbbiakkal kapcsolatban ugyanakkor bizonyosnak mondható, hogy amíg a renoválásra szánt (*pro fabrica* vagy *zum pau*) adományok öhozzájuk, a liturgikus teendőkre szántak közvetlenül a gvardiánhoz és szerzeteseihez jutottak, hasonlóképpen a kifejezetten a testvéreknek ajándékozott tárgyakhoz vagy pénzhez.²⁷ Nagy ritkán még a gvardián vagy valamelyik szerzetese is átadott kisebb összegeket a számadónak, ezek eredetéről azonban nem értesülünk, talán a hívektől kapott alamizsnát kell látnunk bennük. A kiadási oldalon még egyértelműbben mutatkozik meg a templomatyák sokirányú tevékenysége: élelmet, használati eszközöket, ruhákat és építőanyagot vásárolnak, mesterembereket bérelnek fel és fizetnek, felügyelik a kolostorban zajló munkálatokat és a szüretet, értékesítik a bort, egy ízben pedig a kolostor egyik szőlőjét is elidegenítik. Noha az esetek nagy részében személyesen vagy szolgálk révén ők intézték a rendház szükségleteinek ellátását, a szerzetesek viszonylag szabadon költekezhettek: ilyenkor a számadóra csak az adott árusal vagy mesteremberrel történő elszámolás maradt.

270.), de ez a személy nem más, mint Gräzer Kristóf. A két név (Cristan–Cristof) eltérésének magyarázatára és egyben a két személy azonosítására l. *Mollay Károly: Családtörténet és társadalomtörténet* (Az 1532. évi soproni mészárosok). *Soproni Szemle* 42(1988) 295–302.

24 Számadáskönyve elején megemlíti, hogy 1523. december elején beszámolt a tanács előtt előző számadásáról, amelyből 37 font, 2 schilling és 8 dénár tartozása maradt. Valószínű, hogy ez a számadás felölelte nem csak az 1523-as, hanem az 1522-es évet is. Sajnos a forrás nem maradt fenn.

25 Életpályájáról: *Mollay Károly: Kereskedők, kalmárok, árosok. Moritz Pál kalmár (1511–1530)*. *Soproni Szemle* 45(1991) 1–32.

26 A két számadás elemzésével kapcsolatban a következőket bocsátom előre: 1. A bejegyzések – jóllehet időrendben következnek egymás után – a legtöbbször nem tartalmaznak napi dátumot. A továbbiakban ennél fogva az egyes jelenségek tárgyalásánál időmeghatározásként csak az évszaktot fogom megjelölni, ami a szüretekből vagy a réteken folyó, minden évben ismétlődő munkálatokból pontosan kikövetkeztethető. – 2. Terjedelmi okokból a forrás elemzése során nem hivatkozom a számadások említett kiadásának lapszámaira.

27 Erre a legjobb példa, hogy Mur Mihály 1521. március 17-én renoválásra két fontot, harminc mise mondására egy fontot adományozott a kolostornak (*Sopron* II/1. 367–368.), ugyanakkor a számadó 1521. augusztus 26-án csak a két fontot könyvelte el bevételnek. Erre vonatkozólag ld. még a 29. jegyzetet.

b. A testvérek

A soproni kolostor lakóinak középkor végi létszámát nem lehet pontosan meghatározni, hiszen a számadó templomatyák – gazdasági feljegyzésekről lévén szó – ritkán tartották fontosnak annak meghatározását, hogy személy szerint kinek vagy kiknek a hasznára költekeztek, általában összefoglalóan „testvérek”-et írtak. Noha a két számadás megőrizte tizenhárom szerzetes keresztnévét, az említések időben megoszlanak az 1518-tól 1526-ig tartó időszak bejegyzései között. Az 1519-es esztendő adatai mindenesetre arra utalnak, hogy ekkor is legalább nyolc rendtaggal számolhatunk, hiszen ebben az évben hét testvérrel és az éppen Ákos gvardián helyére érkező Zsigmondról olvashatunk.²⁸ Sopron német nyelvű lakosságához alkalmazkodva a kolostor szerzeteseinek túlnyomó többsége német anyanyelvű lehetett, így teljesen érthető, hogy az első számadás készítője a magyar nemzetiségű István testvérrel és Zsigmond gvardiánnal kapcsolatosan bejegyzéseiben mindig szerepeltette az *ungarisch*-t jelzőként.²⁹

A város és a kolostor kapcsolatairól értesüléseink hiányosak. Az első számadás a tanács perselybe (*in der puxsen*) dobott 83 dénárjával kezdődik, más esetben a város vezetősége csupán élelemmel kedveskedett a kolostor lakóinak.³⁰ A tárgyalt időszakból 49 soproni végrendelet ismert, ezek közül a kolostorról vagy a testvérekről tizenháromban emlékeznek meg, azaz a végrendelezők kissé több, mint negyede tüntette ki bizalmával a ferenceseket.³¹ A kedve-

28 A számadásokban említett szerzetesek: 1518: Ákos gvardián és prédikátor. – 1519: András szakács, Bálint, Gábor prédikátor, aki ekkor érkezett, Antal, Zsigmond gvardián (magyar), István (magyar), Péter, Pál. – 1520: Antal gvardián, Antal, István (magyar), Miklós, Pál. – 1521: Antal, Tamás, Miklós. – 1522: Lőrinc. – 1524: Pál, Tamás. – 1525: Pál. – 1526: Lőrinc. – Tudjuk, hogy a szerzetesek létszáma 1452-ben valóban nyolc volt a gvardiánnal együtt: *Házi*: i. m. 1939. 190. – Nem szerepel névsorunkban Kristóf prédikátor neve, aki ellen 1524-ben lutheránus elvek terjesztése miatt indítottak eljárást, vö. *Mollay*: Moritz Pál i. m. 1991. 16. – Egy 1521 körül kelt végrendeletben szerepel még Lénárt prédikátor és Kremczér György testvér: Sopron II/6. 310.

29 A német nyelvűség fontosságára egy Mohács utáni adatot ismertet *Karácsonyi*: i. m. 1922. 254; A pozsonyi gvardiánok is német anyanyelvűek voltak XIV–XV. században: *Karácsonyi*: i. m. 1922. 234.

30 1518-ban a tanács egy ökröt küldött, 1524. április 20-án egy font dénárt egy hal-lakomára. Ezek azért kerültek be a számadásokba, mivel bevételt jelentettek (pl. az ökör bőrének eladása). Más esetekben nyilván nem volt mit elkönyvelni: így pl. Fischer Péter városi kamarás számadáskönyvében olvashatjuk, hogy a tanács 1524. december 4-én 1 fontot és 4 schillinget költött arra, hogy halat küldjön a kolostorba (Sopron II/5. 430.), ezt a templomatyá nem jegyezte fel.

31 A végrendeletek 1518 és 1526 között a következők: 1519–1521. Schwartzentaler Kristóf felesége, aki olyan temetkezésről, körmenetről, miseolvasásról rendelkezik, mint amilyen első férjéé volt; 1520. aug. 4. Flächel Farkas javadalmas pap 1 fontot a prédikátornak, 3 ezüstserleg árát a testvéreknek misetartásra (Sopron II/1. 355.); 1520. nov. 13. Schwingenhamer Bálint özvegye a kolostor 14 font tartozását mise olvasására fordítja (uo. 360.); 1521. jan. 30. Eberel Lénárt javadalmas pap a többi helyi egyházhoz hasonlóan 2 fontot adományoz a kolostornak is (uo. 364.); 1521. márc. 17. Mur Mihály építkezésre 2 fontot, 30 mise tartására 1 fontot rendel (uo. 368.); 1521. nov. 23. Puhel Pál javadalmas pap a kolostornak építkezésre 2 fontot rendel (uo. 398.); 1521. dec. 5. Göckerl Péter pék 5 vödör bort hagy a testvérekre (uo. 399.); 1521. dec. 11. Schreiner Mátyás felesége építkezésre 3 fontot ajándékoz (uo. 402.); 1522. jún. 1. Fischer Péter felesége a kolostornak 5 fontot rendel (uo. 408.); 1523. aug. 31. Schwarz Balázs javadalmas

ző arány kellően mutatja a rendház helyi elfogadottságát, aminek feltételezett mértékét az sem befolyásolja, hogy a végrendelkezők csaknem harmada világi egyházi személy, akik a középkor kései szakaszában köztudomásúlag egyre inkább vonzalmat tanúsítottak a koldulórendek iránt.³²

A Mohács előtti évek krónikájához tartozik a Kristóf testvér ellen lefolytatott eljárás is. A rendház prédikátorát 1524-ben azzal vádolták meg, hogy prédikációival Luther eszméit terjeszti. Az ügy kellemetlen voltát csak fokozta az, hogy a rendház ekkori templomatyját, Moritz Pált október végén lutheránus könyvek terjesztése miatt idézték törvény elé.³³ Noha Kristófot és Pált végül egyaránt felmentették, az eset a számadáskönyvben is lecsapódott: 1524. július 23-án Moritz azért vásárolt halat, mivel a „custos és a minister itt volt”. Majd decemberben azzal indokolta egy mérő zab kolostorba küldését, hogy „a custos itt volt Kristóf úr ügyében”.

Érdekes adatokat olvashatunk ki a számadásokból a testvérek Sopron környéki tevékenységéről, illetve rendi kapcsolatairól.³⁴ A „Sopron környéki” meghatározást azért fontos hangsúlyozni, mivel a templomatyja természetszerűleg akkor tett csak említést szerzetesei ténykedéséről, amint azok elhagyták Sopront, és így élmezőnyre szorultak. Többször hallunk arról, hogy a testvérek – egyedül vagy együtt – a kerületbe (*auf die terminen*) mentek koldulni. Az alamizsna-gyűjtés mértéke szüreti időben tetőzött, amikor is saját kocsijukkal – amelyet olykor bérelt lóval húztak –, és saját kocsisukkal vagy, erre a célra felfogadottakkal járták a környéket, hogy a hívek leszüretelt terméséből részesüljenek. Az efféle begyűjtést követően néha saját szőleik szüretelésén is részt vettek, bár ezt jobbra a számadó által fizetett szőlőmunkások végezték.

Mivel a kolostor a győri őrség (*custodia*) alá tartozott, természetes volt, hogy a győri custos évente egy-két alkalommal felkereste a rendházat.³⁵ Rendszeres látogatását az előjárók számára kötelező vizitációs gyakorlat eleve indokoltá tette, de Sopronban találjuk akkor is, amikor a kolostort érintő fontosabb

a kolostornak egy ökröt ajándékoz (uo. 412.); 1524. dec. 27. Kolbat János özvegye a kolostorba temetkezik és elrendeli, hogy valamit adjanak a kolostornak javaiból lelke váltásáért (uo. 417.); 1525. márc. 30. Laindel felesége 1 fontot gyászmise tartására (Sopron II/2. 6.); 1525. aug. 1. Siebenburger István felesége a többi helyi egyházhhoz hasonlóan 5 fontot adományoz a kolostornak (uo. 12.) – Ezen végrendelkezések közül Eberelé, Murré és Puhelé található meg a számadásban. Schwartzentaller név alatt 3 fontot találunk az 1521-es évben. Schreinerné és Fischerné rendelkezésének végrehajtása a számadásokban nem szereplő 1523-as évre esett, Kolbatné pedig nem rendelkezett pontosan meghatározott összegről. Korántsem lehetetlen, hogy Siebenburgerné adományát is 1526 után adták át.

32 Pásztor Lajos: A magyarság vallásos élete a Jagellók korában. Bp. 2000. 8.

33 Mollay Károly: Moritz Pál i. m. 1991. 16, vö. Házi: i. m. 1939. 180.

34 Az érdekesebb adatokat közölte: Házi: i. m. 1939. 179–181.

35 1518-ban és 1525-ben egy, míg 1519-ben, 1520-ban és 1524-ben két látogatásról értesülünk. A számadások 1521-es és 1526-os adatai nem tesznek említést a custos soproni jelenlétéről. Házi Jenő a számadások elemzésekor azt írja, hogy a custos évente egyszer, a provinciális pedig az egész idő alatt csak egyszer fordult meg Sopronban.

ügyekben kellett intézkednie. 1519 tavaszán például a ferencesek és a helyi plébános között támadt nézeteltérés elsimításában vett részt, fél évvel korábban pedig érkezését követően – ismeretlen ügyben – rögtön futárt indítottak a provinciálshoz Trencsénbe; 1524 júliusában viszont a provinciálist, Lippai Ferencet³⁶ kísérve érkezett Sopronba, mint említettem, Kristóf prédikátor ügyében. Jövetelekor a templomatyá általában a szokottnál bőségesebb lakomáról gondoskodott. A kolostor és a győri előljáró közötti kapcsolat persze nem merült ki a custos gyakori soproni jelenlétével: a gvardián vagy a testvérek Győrben hasonló gyakorisággal keresték fel előljárójukat ügyeik intézése érdekében.³⁷

A provinciális (*minister provincialis*) jöveteléről már ritkábban emlékeznek meg forrásaink: említett látogatásán kívül 1519 elején és 1520 nyarán is megjelent Sopronban, utóbbi alkalommal a nemzetiségi hovatartozásra érzékeny templomatyá hangsúlyozta is a rendtartomány vezetőjének – Segesdi Antalnak (1520–1523)³⁸ – horvát származását; szerencsére a precíz számadó más alkalommal arról is említést tett, hogy 1519 utolsó napjaiban Antal soproni testvér azért kerekedett fel, hogy a provinciálshoz utazzon, korántsem elképzelhetetlen, hogy gvardiáni kinevezése ügyében, hiszen a következő évben már valóban mint előljáró képviselte kolostorát a rendi káptalanon.

Természetesen a *gvardiáni* cím mindenkori tulajdonosa volt az, akinek az utazásairól a legtöbbet hallunk. A testvérekkel ellentétben, akik az 1518. évi varasdi káptalanon kívül Sopron közvetlen körzetét, a kolostor alamizsnagyűjtésre kijelölt kerületét nemigen hagyták el – például egyszer arról értesülünk, hogy Lánzsérta mentek –, a gvardián gyakran utazott távolabbra is. A közeli Kismarton mellett Pozsonyba a helyi ferencesekhez, vagy akár Budára is. Egyszer ugyanakkor a katzelsdorfi (Ausztia) gvardián vendégeskedett Sopronban. Látszólag szoros kapcsolatot ápoltak a győri őrséghez tartozó többi rendházzal: Pozsonyból érkezett például a magyar Zsigmond gvardián, de az is előfordult, hogy a custos innen hazatérőben ejtette útjába Sopront. Sajnos nem tudni, hogy a szombathelyi ferencesek egy esetben miért küldtek a kolostorba négy forintot, de az adat mindenképpen további például szolgál a soproni ferencesek élénk nyugat-magyarországi rendi kapcsolataira.

c. A kolostor és a templom fenntartása

A templomatyák elsődleges feladata az volt, hogy tevékenységükkel megteremtsek az anyagi feltételeket a szerzetesek ellátásához, a liturgikus feladatokra szükséges eszközök beszerzéséhez és a kolostor, illetve a templom folya-

36 Lippai személyéről és 1523-as, illetve 1526-os megválasztásáról: *Karácsonyi*: i. m. 1922. 86.

37 1518 őszén testvérek, 1519 elején a tizedek ügyében futárok, 1521. május 31-én Antal gvardián, 1525. július 22. után az akkori gvardián utazott Győrbe.

38 *Karácsonyi*: i. m. 1922. 84–86.

matos karbantartási munkálataihoz. Ezt a kötelezettséget Gräzer és Moritz híven el is látták, feljegyzéseik pedig a következőkről tanúskodnak:

Annak ellenére, hogy a leggyakoribb kiadás a szerzetesek élelmezése volt, az erre fordított összeg nem tűnik annyira jelentősnek. Ha az első számadást vizsgáljuk, akkor azt mondhatjuk, hogy a templomatya az 1518–1522-ig tartó összes kiadásnak 20,7%-át, 84,5 fontot fordított élelemre. Ha az 1518-as és 1522-es töredék éveket egy évnek számoljuk, akkor ez átlagban csak évi 21 font (16,6 magyar forint) kiadást jelentett. Ennek magyarázata az lehet, hogy a gabonaterményben a kolostor részére fizetett haszonbérek fedezhették a kenyér-szükségletet, továbbá az ezirányú kiadásokat jelentősen csökkenthették az ételben és borban kapott adományok is. A számadó a legtöbbször halat vásárolt, amelynek fajtáját (például viza, angolna, harcsa, hering) és milyenségét (szeletelt-*schrott*, sózott vagy friss-*grün*) néhány esetben fel is tüntette. Ennél jóval nagyobb kiadási tételt jelentettek a ritkábban vásárolt húsfélék (például borjú, marha, ürü, sertés, jérce, kappan, madár, nyúl, vad stb.). Rajtuk kívül az egyetlen nagyobb csoportot a – kolostorinál nyilván jobb minőségű – kiskereskedelmi forgalomból vásárolt bor jelentette. A templomatya gondoskodására kiváló példa, hogy háromszor orvosságot – azaz általában bort, egyszer narancsot (*pummerantz*) – is vásárolt a testvéreknek betegségük idején (1. táblázat).

1. táblázat: A szerzetesek élelmezése 1518–1522 között

Élelem típusa	Vásárlások száma	Költség			Költség százaléka kerekítve
		font	schill.	dén.	
húsfélék	23	36	7	17	43,7 %
élelem megnevezés nélkül	16	18	6	21	22,3 %
bor	21	16	4	23	19,6 %
halfélék	40	9		28	10,8 %
olaj (lenolaj)	1	1	1	5	3,6 %
orvosság (bor és narancs)	3		7	5	
só	4		4	6	
borsó	2		1	26	
sör	1		1	10	
tojás	1			16	
Összesen:	112	84	4	7	100 %

Moritz Pál számadásában az e célra fordított összeg nagysága szintén az összes kiadás ötödét (21,6 %-át) adta, ami évi átlagban 23 fontot (18,4 magyar forintot) tett ki. A két számadás között leginkább a vásárlások számában mutatkozik jelentős különbség (2. táblázat).

2. táblázat: A szerzetesek élelmezése 1524–1526 között

Élelem típusa	Vásárlások száma	Költség			Költség százaléka kerekítve
		font	schill.	dén.	
húsfélék	11	44	5	5	63,5 %
bor	7	9	7	22	14,2 %
olívaolaj	16	8		16	11,5 %
halfélék	6	4	7	29	7,1 %
fűszer (bors, gyömbér, paprika)	9	1	7	27	2,8 %
élelem utazásra	3		4	27	0,9 %
Összesen:	52	70	2	6	100,0 %

Kissé mérsékeltőbb kiadást jelentett a szerzetesek ruházatának biztosítása. Az esetek nagy részében a templomatyák kámzsaposztót (*kuttentuch*) vásároltak, ha éppen nem helyi kereskedőktől, akkor bécsi vagy bécsújhelyi utazásuk közepette. Olcsóbb vászonanyagokat csak Moritz Pál vásárolt kis mennyiségben. Emellett Gräzer a testvéreknek hat pár cipőt, Moritz pedig a prédikátornak harisnyát csináltatott és egy kabátot is vett. A posztómetszők bérével együtt így az első számadás a ruházatkodásra megközelítőleg 63,5 fontot (15,5 %), a második 39,5 fontot (12,2 %) könyvelt el, ami átlagban évi 13–16 fontot (10,4–12,8 forintot) jelentett.

A templomatyák gondoskodtak a kolostorban és templomban szükséges eszközök beszerzéséről is. Így gyakran gyertyát, fáklyát, tálakat–tányérokat, fedeles korsókat, takarókat, egyszer-egyszer ónkorsót, üstöt, rostélyt, papírt, szappant, Úrnapjára tömjént, négy úti órát (*reys sund orr*) vásároltak, vagy az esztergályossal serleget, az asztalosokkal asztalt és más bútorokat készítettek, amelyeket aztán a kárpitos vont be posztóval. Figyelemre méltó a magyar István testvér esete, aki 10 schillingért vásárolt egy *clavichordiumot*, amin a Szent Mihály-plébániatemplom sekrestyése (*messner*) tanította meg játszani. Ezekre Gräzer kiadásainak 5,6 %-át (kerekítve 23 fontot), Moritz pedig elenyészően keveset, 1,2 %-át (3,5 fontot) fordította.

A város és polgárai számára azonban a rendház és a templom épületein végzett felújítási munkálatok tűnhetnek a templomatyák tevékenységének leg-

inkább látványos és kézzelfogható eredményének. Ennek ellenére Gräzer lát-
szólag keveset költött e célra: 1518-ban kétszer kereste fel egy üveges a kolos-
tort, aki az üvegezésre beszerzett 300 ablaküvegszemet 11 font ólom felhasznál-
ásával dolgozta be; 1519 őszén egy napon át dolgozott ács a tetőn, aki munká-
jához 200 zsindelyszeget is felhasznált; néhány nappal később az általa felfoga-
dott Fritz kőműves beillesztett egy követ a kapu mellett, majd ugyanő egy év-
vel később megjavított egy tetőt; György kovácsot is többször alkalmazta, aki
amellett, hogy az évek során mindenféle munkát végzett a kolostorban, a cel-
lák ajtajainak felfüggesztését is elvégezte (1519 tavasz); talán a záruk javításá-
val foglalatoskodott az 1518 őszén fizetett lakatos. Az első számadás készítő-
je ezenkívül a kolostor fürdőházában 1519 tavaszán kemencét építtetett. Az
anyagárak és a kifizetett munkadíjak kiadásainak 3 %-át, alig több, mint 12 fon-
tot (9,6 forintot) emésztettek fel.

Moritz gondnoksága alatt az épületeken jóval nagyobb szabású munkála-
tokat végeztek. Ő már a kiadási oldal közel 9 %-át (28 fontot, azaz 22,4 forintot)
hasznalta fel e célra. Úgy látszik, hogy a munkálatok 1524 tavaszán-nyarán te-
tőztek: a tető javításához 93 tetőcserép beszerzése után Moritz több alkalom-
mal vámmoltatott el Fraknónál Ausztriából behozott faanyagot: április 26-án 17
kocsival gerendának való fát (*zimerholcz*), kisvártatva a fuvarosok újabb 3, illet-
ve 8 kocsi épületfát (*holcz*) szállítottak Sopronba, majd miután két hónap múlva
két kocsi deszka (*laden*) is érkezett Bécsűjhelyről, a tetőn öt ács kezdett dolgoz-
ni. A munkájukhoz szükséges szegekről ismét a templomatya gondoskodott.
1525-ben a kolostor egy részét talán ki is festették, mivel Moritz ekkor festéket
(*farib*) vásárolt. Ezt követően már csak kisebb összegekről: szegekről és György
kovács munkálatairól értesülünk.

A fenntartási költségek utolsó állandó tétele az alkalmazottak bérkifizetése.
Egy szakács és egy kocsis jelenléte folyamatosan kimutatható a kolostorban, az-
zal a megjegyzéssel, hogy 1519-ben még András testvér főzött társaira, akinek
egy inas (*kuchknecht*) segédkezett – ez nem jelentett jelentős megtakarítást, mi-
vel a testvér ugyanúgy megkapta bérét –, 1521-ben pedig egyszerre két kocsis is
szolgált a testvéreknél. Látszólag a szakácsnak és a kocsisnak egyaránt évi 6 font
vagy 5 forint fizetés járt, amit általában negyedévenként kaptak meg, de nem
mindig arányos részekben. Amíg az első számadásban az alkalmazottak nevét
is felleljük, és így azt is fel tudjuk mérni, hogy hányan váltották egymást a négy
év alatt – például András testvér után Lénárt (1519 vége–1521 tavasz), majd Pé-
ter (1521 tavasztól) szakács következett –, addig Moritz elszámolásában mindig
csak a „szakács” és „kocsis” megnevezéseket alkalmazza, és csak annyi érdekes-
ségről értesülünk, hogy 1524 július elején a testvérek megeléghettek az akko-
ri szakács főztjét, mivel fél év után felmondtak neki. Abban a legényben (*pubn*),
akinek 1518-ban Gräzer egy kabátot vásárolt, feltehetőleg inkább egy szolgát,

semmint egy tanulót kell látnunk,³⁹ a kocsisok amúgy is több alkalommal kaptak kabátot vagy inget a templomatyától. A bérkifizetésekre így Gräzer csaknem 33 (8,1%), Moritz 23 fontot (7%) költött, de ehhez a csoporthoz számoltam azon kishatárú fuvar díjazását is, amellyel a rendtagokat (a testvéreket, a gvardiánt vagy a győri őrt) szállították az alkalmilag erre a célra felfogadott kocsisok.

d. A gazdálkodás – malmok, rétek, szántók, szőlők

A kolostort fennállításától fogva – adatolhatóan 1406-tól – sok esetben adományozták meg kisebb ingatlanokkal, amelyeket a szerzetesek vagy haszonbérbe adtak, vagy saját maguk műveltettek. Az előbbiekből származó pénz- és terményjövedelem, illetve az utóbbi esetben betakarított termés nagyrészt biztosítani tudta a szerzetesek szükségleteinek ellátását. A számadásokból ezzel kapcsolatban levonható következtetéseket – a kizárólag a XVI. század előtt birtokolt ingatlanok tárgyalását mellőzve⁴⁰ – vázlatos formában ismertetem.

Malmok. A Mohács előtti évtizedben a rendházat két malom tulajdonjoga illette meg, amelyek közül az egyik Nyéken, a másik Küllön (Girm) állt. Előbbi már 1430-ban örökös haszonbérbe adták egy nyéki lakosnak 8 köböl búza és ugyanannyi liszt terményjáradékért. A haszonbér folyósításának módja a XVI. század elejére megváltozott, hiszen az ekkori bérlő, Lőb Péter 1518–1520 között már évi 1 magyar forint adót fizetett, amit csak egy ízben váltott meg 10 mérő liszttel. Utódja, Kastel is pénzben adózott 1525-ben.⁴¹ A küllői malom – amelyet Sattler Zsigmond helyi nemes 1493 előtt kelt adománya juttatott a kolostornak – bérlője ezzel szemben mindig terményjáradékot fizetett, aminek mértékéről csak annyi állapítható meg, hogy a nyéki malomnál jóval nagyobb bevételt biztosított.

Rétek, szántóföldek. A legtöbb esetben csak a befizetett pénz- vagy terményjáradékról értesülünk, arról nem, hogy az adott ingatlan merre fekszik. Ami biztos: az Ubermas-dűlőben lévő, „Münichenfeld”-nek nevezett réteket és szántókat a kelénpataki (Klingenbach) jobbágyok bérelték évi 3 fontért, a Harka mellett lévő rétekért pedig a küllői Schiml fizetett általában ugyanennyit, de olykor ezt 2–3 mérő zabbal is kiegészítette. Ezenkívül egyszer-egyszer hallunk egy fővényveremi (*Sandgruben*) rétről és egy leberpergi földről, a többi parcella – amelyek után a bérlők különböző mennyiségű és fajtájú gabonaterménnyel adóztak – nyilván szintén Sopron dűlőiben helyezkedtek el. A Tiefenweg-

39 *Házi Jenő* ezt egy kolostori tanuló említésének véli: *Házi*: i. m. 1939. 179.

40 Felsorolásukat ld. *Karácsonyi János és Házi Jenő* idézett műveiben.

41 1430: DF 250 362. (Pozsony város lt., Kolostori oklevelek 315.) – Az 1 forintos évi haszonbér a következő módon valószínűsíthető: Lőb Péter 1518 és 1520 eleje között három alkalommal összesen 2 forintot (10 sch. + 60 den. + 1 font) fizetett; Kastel 1525-ben 15 schillinget fizet és van emellett 25 schilling hátraléka, ami együtt 4 forintot tesz ki. A terményben befizetett adóval együtt ez pontosan a számadásokat felölölő hét évre elegendő haszonbér. – 1496-ban is 1 forint évi haszonbér járt a kolostornak egy malom után: *Mollay Károly*: *Első telekkönyv 1480–1553*. (Sopron város történeti forrásai. A sorozat, 1. kötet.) Sopron, 1993. 27.

dűlőben találjuk azt a rétet (*Tiefwise*), amelyet a templomatyák rendszeres művelés alatt tartottak, évente kaszásokat és szénahordókat fogadva fel a szükséges munka elvégzésére. Ezt 1500-ban Bertalan fuvaros hagyta a kolostorra,⁴² és egy rövid per után a kolostor birtokában volt egészen 1526-ig, amikor Moritz Pál egy Salczer nevű bérlőnek adta ki, úgy tűnik, évi 5 fontért. A rét a szerzetesek kertjével együtt általában ellátta a rendházat a kellő szénamennyiséggel, vásárlásra csak egyszer, 1521 tavaszán volt szükség.

Szőlők. A templomatyák legnagyobb kiadásai és bevételei egyaránt a szőlőművelésből és a borgazdálkodásból származtak. A Fertőrákos (Kroispach) mellett fekvő nyolcad-szőlővel együtt – amelyet Gräzer 1519-ben 16 fontért értékesített – a templomatyák mindvégig művelés alatt tartották a Kreuz- és a Steiger-dűlőben lévő két szőlőt, illetve 1525-től az ekkor feltűnő Buda nevű szőlőt.⁴³ A szőlőmunkákra (többszöri kapálás, szőlőkarók beverése és kihúzása, kötözés, metszés, venyigegyűjtés stb.), szüretelőkre, puttonyosokra, préselelőkre–taposókra, fuvarosokra, borkorcsolyázókra, hordókra és pintérekre kifizetett összegek minden évben egy kisebb vagyont emésztettek fel, de – mint fentebb már szó esett róla – biztosította a kolostor és a templom aligha szerény borszükségletét, és még eladásra is jelentős mennyiség maradt. A templommestereknek befizetett, illetve az általuk kifizetett hegyvám (*perkrecht*) és tized (*zehet*) ehhez képest jelentős összegnek nem mondható.

Sopron városi ingatlanok és javadalmak. A kolostor a város területén is rendelkezett olyan ingatlanokkal, amelyekből bevétele adódott. Csupán szerény jövedelmei származtak az alsó fürdőből (*unter padstueb*), amely alatt feltehetően egy fürdőalapítványt kell értenünk. A bevételi oldal leggyakrabban előforduló tétele, egyben a rendház második legnagyobb jövedelme az oltár- és misealapítványként a kolostorra hagyott összegek kihelyezése után járó éves járadékok (*zinsgelt-hauszins*) voltak, amelyek külön vizsgálódást is megérdemelnének. A korszakban különösképpen a Három Királyok-oltár, egy 1521-ben alapított misealapítvány, továbbá két örökmécses-alapítvány több száz forintnyi tőkéje forgott a soproni polgárok kezén. Az évenként fizetendő járadék általában a felvett hitel 10%-a volt, de találkoztunk kivételesen igen előnyös, 4%-ra adott kölcsönnel is, amelyet Gräzer Kristóf vett fel 1522 februárjában, miután lemondott a templomgondnokságról. A pénzmozgást a város felügyelte és e befolyó jövedelmek természetesen a mindenkori templomatyához kerültek.⁴⁴ A 3. és 5. táblázat összecszerűen is mutatja a különböző bevételek mértékét és egymáshoz viszonyított arányát.

⁴² Házi: i. m. 1939. 178.

⁴³ Buda szőlőről érdekes módon Moritz üzleti könyvében is olvashatunk: *Mollay Károly*: Moritz Pál kalmár üzleti könyve 1520–1529. Sopron város történeti forrásai. B sorozat, 1. kötet. Sopron, 1993. 53. – A forrás további ferences vonatkozásai: említi név nélkül a gvardián anyját (51.), illetve Dirs András 5 mérő zab és „münichzins” tartozását (62.).

⁴⁴ A város a tőkemozgást főként a Priesterbuchban vezetett bejegyzésekkel ellenőrizte: DF 205 050. (Sopron város lt. 3799.) 757–762. oldal., de olykor a Gedenkbuchba is kerültek ezzel kapcsolatos

3. táblázat: A kolostor pénzügyi jövedelmei 1518–1522 (4 év)

Bevétel típusa	Bejegyzések száma	Bevétel összege			Bevétel százaléka ke-rekítve
		font	schill.	dén.	
boreladás	12	231	3	14	63,7 %
hitel utáni jövedelmek	25	58	4		16,1 %
adományok, ill. egyéb	15	24	1	11	6,6 %
ingatlan-eladás (Kroispachi szőlő)	1	16			4,4 %
testvérektől, ill. kertjükből gyümölcseladás	12	15	5	8	4,3 %
rét- és földadó (de 33 mérő termény is)	5	10	1	26	2,8 %
alsó fürdőház	4	5			1,4 %
malomadó (de 28,5 mérő termény is)	3	2	4		0,7 %
Összesen:	77	363	3	29	100 %

e. A számadások egyenlegének tanulságai

Bármennyire is sok figyelmet fordítottak a templomgondnokok a kolostor gazdálkodására, a számadások végső egyenlege mindig több-kevesebb deficitet mutatott. Amíg Siebenburger Jakab 1508-ban még csak 4 font 5 schilling 19 dénár hiányt volt kénytelen elkönyvelni, addig Gräzer Kristóf 1518-ban vélhetően már 32 font 5 schilling 4 dénár tartozást örökölt,⁴⁵ amit négy évvel később csaknem 45 fonttal gyarapított (3–4. táblázat). Moritz Pál ugyan 1522–1523-ban ezt az összeget jelentősen csökkenteni tudta – hiszen tudjuk, hogy elveszett első számadását „csak” 37 font 2 schilling 8 dénár deficittel zárta⁴⁶ –, illetve az 1524–1526-os esztendőkből 11 font nyereséget is termelt (5–6. táblázat), mégis 1527 elején meglehetősen kusza jelentését végül ő is veszteséggel, 27 font 6 schilling 20 dénárral adta át a soproni tanácsnak.

bejegyzések: DF 205 048. (uo. 3797.) 219, 233. oldal, vö. Gedenkbuch i. m. 306, 318. sz.; A *Mollay Károly* által kiadott Grundbuch inkább a korábbi és a későbbi időszakra tartalmaz fontos bejegyzéseket a ferencesekkel kapcsolatban: Első telekkönyv i. m. 6, 16, 45, 53, 70, 81, 88, 194.

45 Az összeadásaiiban hibát egyszer sem vétő mészárosmester 1521 májusáig tartó bejegyzéseinek, illetve részösszegeinek összesítése egyaránt 357 font 2 schilling 16 dénár kiadást jelez, ő viszont ezen összeg helyett a kiadási oldal végeredményének ekkor 389 font 7 schilling 20 dénár tüntetett fel. Arról van tehát szó, hogy a tartozást nem tüntette fel a számadáskönyvben, hanem csak hozzáadta az összegzéskor a kiadások összegéhez.

46 Ez az összeg fennmaradt második számadásának első bejegyzése.

A puszta számok mindenesetre magyarázattal szolgálnak Gräzer és Moritz néhány lépését illetően. Előbbi alighanem a hiány mérséklésére értékesítette a kroispachi nyolcad-szőlőt, utóbbi viszont tartózkodva az ingatlanok elidegenítésétől inkább a hasznot nem termelő tiefenwegi rét bérbeadásával, illetve egy újabb szőlő (Buda) művelésbe vonásával próbálta növelni a bevételeket. Moritz gazdálkodása – a jelentésében megmutatkozó tévedések ellenére is – eredményesebbnek bizonyult. Míg Gräzer évi csaknem 91 font bevételére 102 font kiadás jutott, addig az ő 112 font évi jövedelme ellenében a kiadási oldalon 108 fontot találunk. Moritz tehát úgy fordította a mérleget nyereségesre, hogy a kolostor lakói egyáltalán nem érezhették meg a takarékoskodás kellemetlen hatásait, tevékenységének köszönhetően pedig a soproni tanács elégedetten szemlélhette a felújított templom és rendház épületeit a soproni főtéren.

Dolgozatomban befejezésekként hangsúlyozni szeretném, hogy a két vizsgált számadáskönyv adataiból levonható – főként gazdasági – következtetések nem mondhatók teljesnek, hiszen legfeljebb csak egy folyamat kezdetéről tanúskodnak: a Mohács utáni templomgondnoki számadások vizsgálata megállapításaimat jelentős adatokkal gazdagíthatja majd.

4. táblázat: A kolostor kiadásai 1518–1522 (4 év)

Kiadás típusa	Bejegyzések száma	Kiadás			Kiadás százaléka kerekítve
		font	schill.	dén.	
a szőlők (Kroispacher sätz, Kreuz, Steiger) művelése, borászat, hegyvám, tized	104	176	7	16,5	43,3 %
a szerzetesek élelmezése	112	84	4	7,0	20,7 %
a szerzetesek ruházkodása	14	63	3	26,0	15,5 %
alkalmazottak bérkifizetése	26	32	7	21,0	8,1 %
eszközök vásárlása és készítése	31	22	7	17,0	5,6 %
renoválási munkálatok	13	12	1	12,0	3,0 %
a szerzetesek kertjének művelése, kocsi és javítása, ló, szén, zab	21	8	4	21,0	2,1 %
rét művelése (Tiefenweg)	7	6	6	6,0	1,7 %
Összesen:	328	408	3	6,5	100,0 %

5. táblázat: A kolostor pénzjövedelmei 1524–1526 (3 év)

Bevétel típusa	Bejegyzések száma	Bevétel összege			Bevétel százaléka kerekítve
		font	schill.	dén.	
boreladás	13	185	3	16	55,2 %
hitel utáni jövedelmek	21	68	5	4	20,4 %
rét- és földadó (de: 5 mérő termény is)	19	44	3	26	13,2 %
adományok	4	12	2	0	3,7 %
malomadó	4	9	6	10	2,9 %
alsó fürdőház	1	9	0	0	2,7 %
testvérektől	2	3	5	0	1,0 %
hegyvám és „weingartarbat”	5	2	7	2	0,9 %
Összesen:	69	336	0	28	100 %

6. táblázat: A kolostor kiadásai 1524–1526 (3 év)

Kiadás típusa	Bejegyzések száma	Kiadás			Kiadás százaléka kerekítve
		font	schill.	dén.	
a szőlők (Kreuz, Steiger, Buda) művelése, borászat, hegyvám	43	140		18	43,1 %
a szerzetesek élelmezése	52	70	2	6	21,6 %
a szerzetesek ruházkodása	16	39	3	23	12,2 %
renoválási munkálatok	14	28	2	7	8,7 %
alkalmazottak bérkifizetése	35	22	6	20	7 %
rét művelése (Tiefenweg)	14	12	2	24	3,79 %
ló, zab	3	7	5	29	2,4 %
eszközök vásárlása és készítése	11	3	4	9	1,2 %
egyéb (oklevél átírása)	1		4		0,01 %
Összesen:	189	325	0	16	100 %

TIBOR NEUMANN

THE FRANCISCAN CLOISTER OF SOPRON ON THE EVE OF
REFORMATION

The paper demonstrates the position of the Franciscan cloister founded before 1278 in the main square of Sopron – medieval German *Ödenburg* –, on the eve of reformation, mostly with the aid of two statements given and cleared by the stewards of the cloister, the so-called *kirchmeisters* or *kirchwaters* in order to give an account of their activity before the city council, from which they had got their appointments as “economic specialists” and supervisors. The two statements – the first one was kept by the butcher Christopher Gräzer between 1518–1522, the second one by the merchant Paul Moritz between 1524–1527 – seem to be unique in the medieval history of the Franciscan order in Hungary: they inform us of the everyday life of the cloister, the renovations of the friary and the church, the movable and immovable properties, the domestic servants, the incomes and expenses, i. e. the whole housekeeping of the cloister. In 1519 there were at least eight grey friars living in the friary assisted by a cook and a coachman. As a conventual cloister, the incomes of the mills, meadows, plough-lands, city properties belonging to the cloister and pious foundations given on credit made easier to maintain the church and the friary, although both stewards had finished their activity in deficiency. The incomes and expenses of the stewards in a simplified form are shown in six tables.